

İSLAM DÜNYASINDA HEKİM ANDI UYGULAMASI VE HİPOKRAT ANDI'NIN İZLERİ (İSLAM DÜNYASINDA HEKİM ANDI)

PHYSICIANS OATH PRACTICE AND TRACES OF HIPPOCRATIC OATH IN ISLAMIC REALM (PHYSICIANS OATH IN ISLAMIC REALM)

Önder İlgili¹, Serap Şahinoğlu², Ahmet Aciduman³, Kemal Tuzcu⁴, Şehriyar Şems⁵

¹Arş.Gör.Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

²Prof.Dr.Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

³Prof.Dr.Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

⁴Doç.Dr. Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı

⁵Bağımsız Araştırmacı

ÖZ

Hipokrat'a atfedilen en eski and metninin ortaya çıkış tarihi MÖ IV. yy. olarak kabul edilmektedir. Hipokrat Andi'nin İslam Dünyası'nda dokuzuncu yüzyıldan itibaren uyarlamalarına rastlanmaktadır. Hipokrat Andi'nin Abu Süleyman tarafından Arapça'ya *Kitâbü'l-'Ahd* adıyla çevrildiği İbnü'l-Kiftî'nin eserinde belirtilmektedir. Bu çalışma tarihte İslam Dünyası'nda hekim andı metinleri ve Hipokrat Andi'nin İslam Dünyası'ndaki değişimi incelenmiştir.

Antik Yunanca Hipokrat andı metni, İbn Ebî Usaybiya'nın (ö. 1269) 'Uyünü'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ adlı eserindeki Arapça tercüme, Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 1925 yılına ait and metni, 1950'ler İran'da kullanılmış olan and metni, Hipokrat Yemini yerine Arap Doktorun Yemini, Uluslararası İslam Tıbbi Konferansı Yemin Metni (Kuveyt 1981) [Islamic Code of Medical Ethics Kuwait Document], İran 2000'li Yıllara Ait And Metni, "Müslüman Hekimin Andı" (Kuzey Amerika İslam Tıp Derneği, Islamic Medical Association Of North America, 1977), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi güncel and metni, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi güncel and metni derlenmiştir. Yabancı dilde olanların Türkçe çevirileri hazırlanmış ve içerik incelemesi yapılmıştır. İslam Dünyası'nda hekim andı metinlerinde yaşanan coğrafyaya, siyasi değişimlere, tıp alanındaki ilerlemelere, tıp eğitimindeki dönüşümlere, yeni yasal düzenlemelere bağlı olduğu düşünülen önemli değişiklikler saptanmıştır.

Çalışmamız ışığında Hipokrat Andi İslam Dünyası'nda dokuzuncu yüzyıldan itibaren bilinmekte olup, İslam hekimliğini etkilemiş, ve İslam toplumlarında mevcut değerlerle yoğrularak farklı biçimler kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hipokrat Andi, Tıp Tarihi, İslam.

ABSTRACT

The physician's oath attributed to Hippocrates (BC. 459-355) composed in the 4th century. Altered forms of Hippocratic oath appeared in Islamic world after the 9th century. In writings of Ibn al-Qifti it's expressed that Hippocratic Oath has been translated by Abu Suleyman as *Kitâb al-'Ahd*. This study examined the variations of the physician's oaths in Islamic World from historical perspective.

Anthic Greek Hippocratic oath, the Arabic translation in İbn Ebî Usaybiya's (dod. 1269) 'Uyünü'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ, the oath used in Turkish Republic İstanbul Darülfünunu Faculty of Medicine in 1925, an oath used in 1950's in Iran, Hipokrat yemini yerine Arap doktorun yemini, "The oath of the doctor" in Islamic code of medical ethics Kuwait document, an oath used in 2000's in Iran, the oath of a Muslim physician by Islamic Medical Association of North America and contemporary oaths used in Ankara University and Hacettepe University compiled. Foreign texts translated to Turkish. The oaths examined comperatively from historical point of view.

We determined the variations between the oaths and interpreted their relations with geographical, political, legislative factors, developments in medicine and medical education.

Hippocratic oath influenced Islamic medicine since the 9th century and the physician's oath altered to different forms according to it's interaction with values of Islamic communities.

Keywords: Hippocratic Oath, History of Medicine, Islam.

GİRİŞ

Hekimlik doğrudan insan hayatı ve sağlığı ile ilgili olması ile diğer meslekler arasında özel bir yere sahiptir. İnsanların bedenlerine, ruhlarına ve yaşantılarına uzanan bu uğraş farklı bir özen ve güven gerektirmektedir. Hekimler mesleklerini yaşama geçirdikleri toplumlarda bu özel göreve soyunan özel insanlar olarak belirli değerlere bağlı yaşamışlar ve bununla uyumlu toplumsal açıdan önde gelen bir konuma sahip olmuşlardır.

Hekim andları hekimliğin değerlerini eski zamanlardan beri en öz biçimde bulabildiğimiz yazılı metinlerdir. İster ait oldukları dönemin yerleşik değerlerini ortaya koymak üzere, isterse süre giden olumsuzluklara yönelik bir tepki olarak ortaya çıkmış olsun, hekim andları, hekimler ile toplum arasındaki ilişkinin sınırlarını bir ölçüde çizildiği, değerlerin etkili olduğu aksiyolojik biçimlendirmelerdir.^{1,2} Bilinen ilk yazılı hekim andı Eski Mısır'da yaşamış olan hekim, mimar, devlet adamı Imhotep'e (M.Ö. 3000) ait olan and metnidir.¹ Antik Yunanca olarak elimize ulaşan ve Hipokrat Andı olarak bilinen and metninin ise gerçek yazarı ve yazım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Metnin Samoslu Pythagoras ve öğrencilerine yani Hipokrat'dan bir kuşak öncesine ait olabileceği öne sürülmüşse de, M.Ö. 4 yüzyılda Yunanlı Hekim Hipokrat tarafından yazıldığı genel kabul görmektedir. Yazımından sonraki 1500 yıllık dönemde bu and metnine değinen bulgulara pek rastlanmamaktadır. Andın uzun süre yaygınlık kazanmaması girişindeki pagan inancı ile uyumlu ifadelerle açıklanmaktadır. Bu açıklamayla uyumlu olarak yıllar içerisinde andın kutsalları içeren ilk bölümü en çok değişikliğe uğrayan kısmı olmuştur.³

Hekim andları hekimliği etkilediği gibi, kendileri de yaşam buldukları toplumlardan etkilenerek değişime uğramışlardır. Bu çalışmada Antik Yunanca and metni başlangıç alınmak üzere İslam Dünyası'nda erişebildiğimiz en eski and metinlerinden başlanarak saptadığımız and metinleri kronolojik sıra ile incelenmiştir. Hekim andlarının İslam Dünyası'nda ne kadar eskiye dayandığı, ve andların günümüze değin geçirdiği değişim ve oluşan farklılıklar araştırılmıştır. Bu farklılıkların toplumsal etkenlerle bağlantısı üzerine yorumlar sunulmuştur.

YÖNTEM

Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un *Hippocrate'in Andı* adlı eseri bu çalışmanın temel kaynaklarından birisidir. Bu eserde yer verilen Antik Yunancadan Türkçeye çevirisi yapılmış olan Hipokrat Andı temel referans olarak kullanılmıştır.⁴

İslam Dünyası'na ait ulaşılabilen en eski and metni Prof. Uzluk'un eserinde de yer verilmiş olan İbn Ebî Usaybi'a'nın (ö. 1269) *'Uyûnu'l-Enbâ fi Tabakâti'l-Etibbâ* adlı eserindeki Arapça and metnidir. Bu metnin Türk Tarih Kurum'u kütüphanesinde bulunan A.IV/9651-1-2 numaralı kopyasına erişilerek andın Türkçeye çevirisi yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵ İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde 1925 yılında kullanılan Türkçe and metni ile yazarlar tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılan 1950'lerde İran'da kullanıldığı anlaşılan Farsça metin de Prof. Uzluk'un eserinde yer almaktadır.⁴

Sonrasında Hipokrat Andı'nın İslam Dünyası'ndaki değişimi ve etkilerini incelemek amacı ile: Hipokrat yemini yerine Arap doktorun yemini, Uluslararası İslam Tıbbı Konferansı (Kuveyt, 1981) tarafından kabul edilen yemin metni (Islamic Code of Medical Ethics Kuwait Document), İran'da 2000'li yıllarda kullanılan bir and metni, Kuzey Amerika İslam Tıp Birliği'nin benimsediği Müslüman hekimin andı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi and metni ve Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi and metni; yabancı dilde yazılmış olan andlar yine yazarlar tarafından dilimize çevrilerek incelenmiştir.

Ulaşılan tarihsel metinlerden 1950 yılına kadar olan örnekler yazarlarca belirlenen şahit tutulan kutsallar, hocalar ile antlaşma, öğrencilere karşı sorumluluk, hastalar ile antlaşma, kabul edilemez uygulamalar, cinsellikle ilgili yasaklar, sır saklama, yaptırımlar gibi temalar çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Antik Yunanca Hipokrat And metninin gerek coğrafi, gerek zamansal, gerekse kültürel geçiş sürecinde İslam toplumlarında dönüşümü sergilenmeye çalışılmıştır. Son aşamada ise hekim andının İslam toplumlarındaki son durumu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Antik Yunanca Hipokrat Andı Metni

„Hekim Apollou, Asklepios, Hygieia, Panacea ve bütün Tanrı ve Tanrıçalar adına And içerim, onları tanık (şahit) tutarım ki, bu andımı ve verdiğim sözü gücüm, kuvvetim yettiği kadar yerine getireceğim. Bu sanatta hocamı, babam gibi tanıyacağım, rızkımı onunla paylaşacağım. Paraya ihtiyacı olursa kesemi onunla bölüşeceğim, onun ailesini kardeş bileceğim. Öğrenmek istedikleri takdirde, onun çocuklarına bu sanatı bir ücret veya senet almaksızın, öğreteceğim. Reçetelerin örneklerini, ağızdan bilgileri (şifahi malûmatı) ve başka dersleri evlatlarıma, hocamın çocuklarına, HEKİM ANDI İÇENLERE

öğreteceğim. Bunlardan başka bir kimseye öğretmeyeceğim. Gücüm yettiği kadar tedavimi hiçbir vakit kötülük için değil, yardım için kullanacağım. Benden ağı „zehir“ isteyene onu vermeyeceğim gibi, böyle bir hareket tarzını bile tavsiye etmeyeceğim. Bunun gibi bir gebe kadına çocuk düşürmesi için ilaç vermeyeceğim. Fakat hayatımı, sanatımı tertemiz bir şekilde kullanacağım.

Bıçağımı, mesanesinde taş olan mustariplere bile kullanmayacağım. Bunun için yerimi ehline terkedeceğim. Hangi eve girersem gireyim, hastaya yardım için gireceğim. Kasıtlı olan bütün kötülüklerden kaçınacağım. İster hür, ister köle olsun erkek ve kadınların vücudunu kötüye kullanmaktan (mazarrattan) sakınacağım. Gerek sanatımın icrası sırasında, gerek sanatımın dışında insanlarla münasebette iken etrafımda olup bitenleri, görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım ve kimseye açmayacağım.¹ Binaenaleyh bu andımı yerine getirirsem ve verdiğim sözden dönmezsem

bütün hayatım süresince, sanatım için insanlar arasında iyi ad kazanacağım; yeminimden dönersem bunun zıddına uğrayayım.⁴ (Şekil 1)

Ibn Ebî Usaybi‘a’nın ‘Uyûnu’l-Enbâ fi Tabakâti’l-Etibbâ Adlı Eserinde Yer Alan And Metni

“Hipokrat şöyle dedi: Hayatın ve ölümün efendisi, sıhhati bahşeden, şifayı ve her türlü ilacı yaratan Allah’a yemin ederim. Esklibiyus üzerine, erkeklerden ve kadınlardan Allah’ın dostlarının hepsinin üzerine yemin ederim ve onların hepsi şahit olsunlar ki: Bu yemine, bu şarta bağlı kalacağım. Bu sanatı bana öğreteni atalarım mertebesinde göreceğim, onu hayatımın bir parçası kılacağım. Bu uğurda paraya ihtiyaç duyarsa kendi paramdan katacağım. Bu meslekte onun soyundan gelenleri kardeşlerime eş tutacağım ve öğrenmeye ihtiyaç duymaları halinde ücretsiz ve şartsız olarak onlara bu sanatı öğreteceğim. Evlatlarımla, bana bu sanatı öğretenlerin evlatlarıyla, kendilerine bu meslek şart olarak yazılmış olan öğrenciler ve tıp namusu üzerine yemin edenlerle tavsiyeleri, bilgileri ve bu mesleğe dair şeyleri paylaşacağım. Bunların dışındakilere bunu yapmayacağım. Hastanın yararına olmak üzere gücümün yettiği kadar bütün tedbirleri alacağım. Bana göre kendilerine acı ve zarar verecek şeyleri engelleyeceğim; savaşmak için benden ilaç istendiğinde vermeyeceğim ve buna yol göstermeyeceğim; aynı şekilde çocuk düşüren bir kadının

ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ ΟΡΚΟΣ

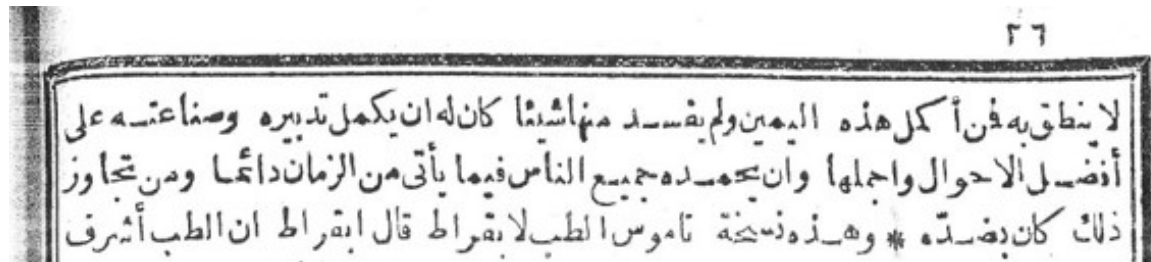
ΩΡΩΜΜΥΜΙ ΔΡΟΜΟΜΑ ΙΗΤΡΟΝ ΚΑΙ ΑΣΚΛΗΠΙΟΝ ΚΑΙ Υ
ΓΙΕΙΑΝ ΚΑΙ ΠΑΝΑΚΕΙΑΝ ΚΑΙ ΘΕΟΥΣ ΠΑΝΤΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΠΑΣΑΣ
ΙΣΤΟΡΑΣ ΠΟΙΚΥΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΕΛΕΑ ΠΟΙΗΣΕΙΝ ΚΑΤΑ ΔΥΜΑ
ΜΙΜ ΚΑΙ ΚΡΙΣΙΝ ΕΜΗΝ ΟΡΚΟΝ ΤΟΜΑΕ ΚΑΙ ΖΥΓΓΡΑΦΗΝ
ΤΗΝΔΕ ΗΓΗΣΑΣΘΑΙ ΜΕΝ ΤΟΝ ΔΙΑΔΑΣΑΝΤΑ ΜΕ ΤΗΝΤΕΧΝΗΝ
ΤΑΥΤΗΝ ΙΣΑ ΓΕΜΕΤΗΣΙΝ ΕΜΟΙΣΙ ΚΑΙ ΒΙΟΥ ΚΟΙΝΩΣΑΣΘΑΙ
ΚΑΙ ΧΡΕΟΝ ΧΡΗΖΟΝΤΙ ΜΕΤΑΔΟΣΙΝ ΠΟΙΗΣΑΣΘΑΙ ΚΑΙ ΓΕ
ΝΟΣ ΤΟ ΕΞ ΟΥΤΕΟΥ ΑΔΕΛΦΟΙΣ ΙΣΟΝ ΕΠΙΚΡΙΜΕΕΙΝ ΑΡΡΕ
ΣΙ ΚΑΙ ΔΙΑΔΕΞΕΙΝ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ ΤΑΥΤΗΝ ΗΜ ΧΡΗΖΩΣΙ
ΜΑΝΘΑΝΕΙΝ ΑΝΕΥ ΜΙΣΘΟΥ ΚΑΙ ΖΥΓΓΡΑΦΗΣ ΠΑΡΑΓΓΕ
ΛΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΚΡΟΗΣΙΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΟΙΠΗΣ ΑΡΑΣΗΣ ΜΑ
ΘΗΣΙΟΣ ΜΕΤΑΔΟΣΙΝ ΠΟΙΗΣΑΣΘΑΙ ΥΙΟΙΣΙ ΤΕ ΕΜΟΙΣΙ ΚΑΙ
ΤΟΙΣΙ ΤΟΥ ΕΜΕ ΔΙΑΔΑΣΑΝΤΟΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΑΙΣΙΣ ΖΥΓΓΕΓΡΑΜ
ΜΕΜΟΙΣΙ ΤΕ ΚΑΙ ΟΡΚΙΣ ΜΕΜΟΙΣ ΜΟΜΟ ΙΗΤΡΙΚΟ ΑΛΛΟΔΕ
ΟΥΔΕΜΙ ΔΙΑΙΤΗΜΑΣΙ ΤΕ ΧΡΗΣΟΜΑΙ ΕΠ ΟΦΕΛΕΙΗ ΚΑΜ
ΝΟΝΤΟΝ ΚΑΤΑ ΔΥΜΑΜΙΜ ΚΑΙ ΚΡΙΣΙΝ ΕΜΗΝ ΕΠΙ ΔΗΛΗ
ΣΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΑΔΙΚΗΝ ΕΙΡΞΕΙΜ ΟΥ ΔΟΣΩ ΔΕ ΟΥΔΕ ΦΑΡΜ
ΑΚΟΝ ΟΥΔΕΜΙ ΑΙΤΗΘΕΙΣ ΘΑΡΑΣΙΜΟΝ ΟΥΔΕ ΒΦΗΓΗΣΩ
ΜΑΙ ΖΥΜΒΟΥΛΗΝ ΤΟΙΗΝΔΕ ΟΜΟΙΟΣ ΔΕ ΟΥΔΕ ΓΥΜΝΑΙ
ΚΙ ΠΕΣΣΟΝ ΦΟΟΡΙΟΝ ΔΟΣΩ ΑΓΝΟΣ ΔΕ ΚΑΙ ΟΣΙΟΣ ΔΙΑ
ΤΗΡΗΣΩ ΒΙΟΝ ΤΟΝ ΕΜΟΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΝ ΤΗΝ ΕΜΗΝ ΟΥ
ΤΕΜΕΩ ΔΕ ΟΥΔΕ ΜΗΝ ΛΙΘΙΟΝΤΑΣ ΕΚΧΟΡΗΣΩ ΔΕ ΕΓΓΑΤΗ
ΣΙΝ ΑΜΑΡΑΣΙ ΠΡΗΣΙΟΣ ΤΗΣ ΔΕ ΕΣ ΟΙΚΙΑΣ ΔΕ ΟΚΟΣΑΣ
ΑΜΕΣΙΩ ΕΣΕΛΕΥΣΟΜΑΙ ΕΠ ΟΦΕΛΕΙΗ ΚΑΜΝΟΝΤΟΝ ΕΚΤΟΣ
ΕΟΝ ΠΑΣΗΣ ΑΔΙΚΗΣ ΕΚΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΦΟΟΡΙΗΣ ΤΗΣ ΤΕ
ΑΛΛΗΣ ΚΑΙ ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΝ ΕΡΓΟΝ ΕΠΙ ΤΕ ΓΥΜΑΙΚΕΙΟΝ
ΣΩΜΑΤΟΝ ΚΑΙ ΑΜΑΡΟΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΝ
Α Δ ΑΜ ΕΜ ΟΕΡΑΠΗΗ ΚΑΙ ΙΑΩ Η ΑΚΟΥΣΩ Η ΚΑΙ ΔΡΕΥΘΕ
ΡΑΠΗΗΣ ΚΑΤΑ ΒΙΟΝ ΑΜΟΡΟΡΟΝ Α ΜΗ ΧΡΗ ΡΟΤΕ ΕΚΛΑ
ΛΕΕΣΘΑΙ ΕΞΩ ΣΙΓΗΣΟΜΑΙ ΑΡΡΗΤΑ ΗΓΕΥΜΕΝΟΣ ΕΙΡΑΙ
ΤΑ ΤΟΙΑΥΤΑ ΟΡΚΟΝ ΜΕΝ ΟΥΜ ΜΟΙ ΤΟΥΔΕ ΕΠΙΤΕΛΕΑ
ΠΟΙΚΟΜΤΙ ΚΑΙ ΜΗ ΖΥΓΧΕΟΜΤΙ ΕΙΗ ΕΠΑΥΡΑΣΘΑΙ ΚΑΙ ΒΙ
ΟΥ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ ΔΟΣΕΖΟΜΕΜΩ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ ΑΜΟΡΟ
ΠΟΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΙΕΙ ΧΡΟΝΟΝ ΠΑΡΑΒΑΙΝΟΜΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΕΠΙ
ΟΡΚΟΥΜΤΙ ΤΑΝΑΝΤΙΑ ΤΟΥΤΕΟΝ

ΥΠΟ ΔΡΟΕΓΚ. ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Şekil 1. Antik Yunanca Hipokrat andı metni⁴

fercine yaklaşmayı düşünmeyeceğim. Tedavimde ve sanattımda kendi temizliğimi korumaya dikkat edeceğim; aynı şekilde mesanesinde taş olan birini yarmayacağım ve bunu bu işin ehline bırakacağım. Girdiğim her eve, bütün zulüm, iradî fesad duygularından, kadınlarla, hür ve köle erkeklerle sevişmek gibi duygulardan sıyrılmış, yalnızca hastanın menfaati için gireceğim. Hastaların tedavi vakitlerinde gördüğüm veya işittiğim şeyleri, tedavi vakitleri dışında da, insanların alenen konuşulmayacak davranışlarını konuşmaktan kaçınacağım. Buna benzer şeylerin de dile getirilmeyeceği düşüncesinde

olacağım. Bu yemini kim tamamlarsa, bir şeyini bozmasa (eksik bırakmasa) onun tedavi yöntemi ve sanatı en iyi ve en güzel şekilde tamamlanır. Gelecekte bütün insanlar onu över. Bunu (bu sınırları) kim aşarsa bu özelliklerin zıddı olur.”⁵ (Şekil 2)

Şekil 2. Ibn Ebî Usaybi'a'nın 'Uyûnu'l-Enbâ fi Tabakâti'l-Etibbâ adlı eserinde yer alan and metni⁵

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 1925 Yılına Ait And Metni

"Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Dârü'l-fünûni

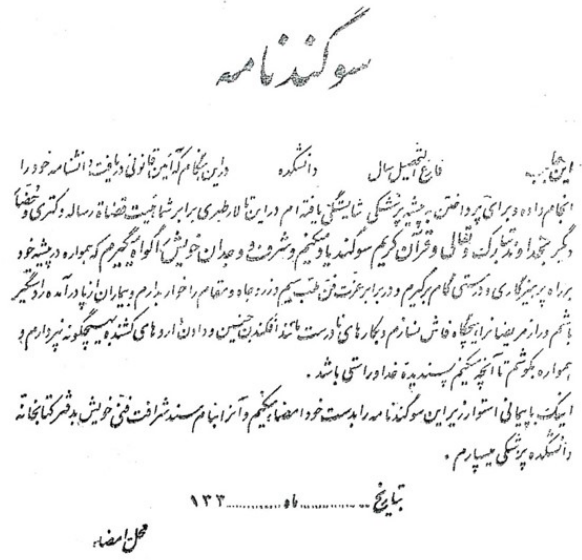
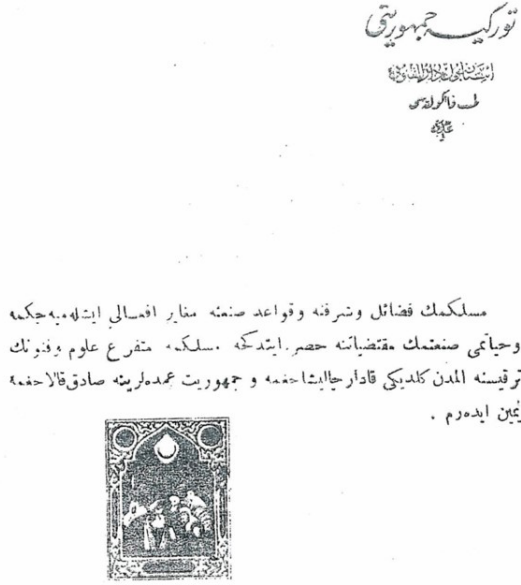
Tıb Fakültesi

Mesleğimin fezâ'il ve şerefine ve kavâ'id-i san'ata mugâyir ef'âli işlemeyeceğime ve hayâtımı san'atımın muktezeyâtına hasr itdikce mesleğime müteferri' 'ulûm ve fünûnun terakkîsine elimden geldiği kadar çalışacağım ve Cumhuriyet 'umdelerine sâdık kalacağım yemîn iderim."⁶ (Şekil 3)

İran 1950'lere Ait And Metni

"...yılı...fakültesinden mezun bendenizin, şu anda diplomamı almanın ve tıp mesleğine başlamak için hak kazanmamın resmi töreni yapılıyor; ve bu büyük salonda siz önde gelen kitap sahibi hocalar ve diğer huzurda bulunanlar karşısında Allah tebârek ve te'âlâ'ya ve Kur'ân-ı Kerîm'e yemin ederim ve

kendi şerefimi ve vicdanımı şahit gösteririm ki her zaman mesleğimde perhizkar olacak ve dürüstlük yolunda atım atacağım ve tıp fenninin izzetinin karşısında gümüş, altın, şan ve makamı hor göreceğim ve ayaktan düşmüş hastaların elinden tutacağım ve hastaların sırlarını hiç bir zaman açıklamayacağım ve kötü işlerden, örneğin cenin düşürmek ve öldürücü ilaçlardan, her zaman kaçınacağım ve her zaman yaptığımın Allah'ın beğendiği ve dürüstlük olması için çalışacağım. Şimdi kararlı bir bağlılıkla bu yemin-nâmenin altını kendi elimle imzalayacağım ve bunu mesleğimin şerefine senedi olarak tıp fakültesi kütüphanesinin defterine bırakacağım. Tarih.....Ay.....133... [195...] İmza⁴ (Şekil 4)

Şekil 3. Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi 1925 yılına ait and metni⁴

Şekil 4. İran 1950'lere ait and metni⁴

Hipokrat Yemini yerine Arap Doktorun Yemini

Doktor tıp mesleğinin bir üyesi olmayı kabul ettiğinde aşağıdaki yemin ile hayatını insanlığın hizmetine adamaya bağlı kalır:

Saygıyı ve şükranı hak eden hocalarıma saygı ve şükranla davranacağıma; mesleğimi vicdan ve şerefle yapacağıma; öncelikli hedefimin hastalarımın sağlığını korumak olacağına; bana verilmiş sırları ifşa etmeyeceğime; üzerime almış olduğum tıp mesleğinin şerefi ve onurlu geleneklerinin bütün vesilelerini koruyacağıma; doktorlarla kardeş olacağıma; görevim ve hastam arasında din, cinsiyet, sülale, siyasi veya toplumsal bir gücün asla girmeyeceğine; insan hayatını daha ana karnına düştüğü zamandan başlayarak dikkatle koruyacağıma; tehdit altında bile olsam, tıbbi bilgilerimi insanların namuslarına karşı kullanmayacağıma; buna bağlı kalacağıma, özgür olarak ve şerefim üzerine yemin ederim.⁶ (Şekil 5)

Uluslararası İslam Tıbbi Konferansı

(Kuveyt 1981) Yemin Metni

"Bismillahirrahmanirrahim. Mesleğimde Yüce Allah'ı gözeteyeceğime; her aşamasında insan hayatını koruyacağıma; her şart ve her durumda var gücümle insan hayatını ölümden, hastalıktan, elem ve endişeden kurtaracağıma; insanların şerefini koruyacağıma, ayıplarını örteceğime, sırlarını saklayacağıma; iyi olsun, kötü olsun, dost olsun, düşman olsun, yakın olsun ve uzak olsun tıbbi bakımına çaba harcayarak, daima Allah'ın rahmet vesileleri üzerine olacağıma ve ilim öğrenmekte sabır ve sebat edeceğime ve ilmi insanlara eza için değil, onların yararlarına kullanacağıma; bana öğretenlere saygı duyacağıma, kendimden küçüklere öğreteceğime; iyilik ve takva çerçevesinde tıp mesleğindeki bütün meslektaşlarla kardeş olacağıma; Allah'ın, onun resulü'nün ve müminlerin huzurunda beni çirkinleştirecek şeylerden korunarak, hayatımın açık olsun, gizli olsun imanımın göstergesi olacağına yemin ederim. Allah söylediğime şahittir."⁷ (Şekil 6)

عندما كان الطبيب يقبل عضواً في مهنة الطبيب، يلتزم بتكريس حياته لخدمة الإنسانية بالقسم الآتي:

سأعامل أساتذتي بالاحترام والممنونية اللذين يستحقونهما. وأمارس مهنتي بضمير وكرامة، وسيكون هدفي الأول هو الحفاظ على صحة مرضاي. ولن أفشي الأسرار المؤمنة عندي. وسأحافظ بجميع ما لدي من وسائل على شرف المهنة الطبية وتقاليدنا النبيلة. الأطباء يكونون إخواني. ولن يحول بين واجبي ومرضاي أي اعتبار من الدين أو الجنسية أو السلالة ولا أي اعتبار سياسي أو اجتماعي. وسأحافظ بدقة على احترام الحياة الإنسانية منذ النسخ في الجنين. ولن أستعمل أبداً، ولو تحت التهديد، معلوماتي الطبية بكيفية منافية للنواميس الإنسانية، وألتزم بذلك بحرية وعلى شرفي.

Şekil 5. Hipokrat yemini yerine Arap doktorun yemini⁶

بسم الله الرحمن الرحيم. أقسم بالله العظيم أن أراقب الله في مهنتي. وأن أصون حياة الإنسان في كافة أدوارها، في كل الظروف والأحوال، باذلاً وسعي في استنقاذها من الموت والمرض والألم والقلق، وأن أحفظ للناس كرامتهم، وأستر عوراتهم، وأكتم سرهم. وأن أكون على الدوام من وسائل رحمة الله، باذلاً رعايتي الطبية للقريب والبعيد، الصالح والطالح، والصديق والعدو. وأن أثابر على طلب العلم، أسجّره لنفع الإنسان لا لأذاه. وأن أوقر من علمني، وأعلم من يصغرنى، وأكون أخاً لكل زميل في المهنة الطبية في نطاق البر والتقوى. وأن تكون حياتي مصداق إيماني في سري وعلانيتي، نقياً مما يشينني أمام الله ورسوله والمؤمنين. والله على ما أقول شهيد

Şekil 6. Uluslararası İslam Tıbbı Konferansı (Kuveyt 1981) yemin metni [Islamic Code of Medical Ethics Kuwait Document]⁷

İran 2000'li Yıllara Ait And Metni

"Şu an ki Allah'ın sonsuz lütuf ve inayetleri ile tıp doktorluğu devresini başarıyla bitirmiş ve halka hizmet sorumluluğunu almış bulunuyorum. Kur'ân-ı Kerîm önünde her şeye kadir olan Tanrı'ya ki gizli ve açık olan her şeyi bilir ve adı bilginlerin kalplerinin huzurudur ve acı çekenlerin dertlerinin şifasıdır, and içiyorum ki her zaman Allah'ın sınırlarını ve mukaddes dini hükümleri muhterem sayacağım. Hastaların haklarını ihlal etmekten kaçınacağım ve onların sağlığı ve iyileşmesini kendi menfaatlerim ve nefsanî meyillerimden önce tutacağım. Muayene ve tedavide namusun dokunulmazlığına uyacağım ve hastalarımın sırlarını bir şer'î ve kanuni zorunluluk olmadıkça ifşa etmeyeceğim. Tıp mesleğinin kutsallığını korumayı ve meslektaşlarıma hürmeti üstleniyorum. Tıp ahlakını, şerefini ve temiz kalmayı, bu saydığım üç şeyi, kirletecek şeylerden uzak duracağım. Her zaman kendi tıp bilgimi artırmak için çalışacağım ve bilgi ve maharet gerektiren bilmediğim işlere müdahale etmekten kaçınacağım. Sağlık kültürünün yükselmesi ve toplumun bilgilenmesi için çaba sarf edeceğim ve toplumun insanların sağlığının temini, korunması ve artırılmasını kendime en önemli sorumluluk biliyorum."⁸ (Şekil 7)

Müslüman Hekimin Andıⁱⁱ

"Allah'a hamd olsun, öğreten, tek, cennetlerin hükümdarı, yüce, aziz, övgü ona olsun, içindeki tüm yaratıklarla evreni yaratan ebedi varlık, ebediyet ve sonsuzluğu barındıran tek varlık. Senin dışında hiçbir başka tanrıya hizmet etmeyiz ve putperestliği tiksindirici bir adaletsizlik sayarız.

Bize doğru, dürüst, mütevazî, merhametli ve objektif olmak için gereken gücü ver. Bize hatalarımızı kabul etme, yolumuzu düzeltme ve diğerlerinin hatalarını bağışlama metanetini ver.

Bize barış ve uyuma yönelik huzur ve düşünce bilgeliğini ver.

Bize mesleğimizin senin en değerli hediyelerin olan yaşam ve zeka ile uğraşan kutsal bir uğraş olduğu kavrayışını ver.

Bu nedenle, bizleri onur, şeref ve dindarlıkla bu lutfedilmiş konuma yaraşır kıl; böylece yaşamlarımızı fakir veya zengin, bilge veya cahil, Müslüman veya Müslüman olmayan, siyah veya beyaz, insanlığa

sabır, hoşgörü, erdem, saygı, bilgi, dikkat, kalbimizde sevgi, tutku ile, insanlığa en değerli varlığın hizmetkarlarına hizmete adayabilelim.

Böylelikle biz bu andı, tüm cennetleri ve dünyayı yaratan adına içiyoruz ve öğüdü, Peygamber Muhammed'e (S.A.V.) indirildiği gibi takip edeceğiz.

' (...) Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır (...)'⁹ (Mâide 32'den)

متن سوگندنامه در ایران

اکنون که با عنایات و الطاف بیکران الهی دوره دکتری پزشکی را با موفقیت به پایان رسانده ام و مسؤولیت خدمت به خلق را بر عهده گرفته ام، در پیشگاه قرآن کریم به خداوند قادر متعال که دانای آشکار و نهان است و نامش آرامش دل های خردمندان و یادش شفای آلام دردمندان، سوگند یاد می کنم که: همواره حدود الهی و احکام مقدس دینی را محترم شمارم، از تضییع حقوق بیماران بهره‌یزم و سلامت و بهبود آنان را بر منافع مادی و امیال نفسانی خود مقدم دارم، در معاینه و معالجه حریم عفاف را رعایت کنم و اسرار بیماران خود را، جز به ضرورت شرعی و قانونی، فاش نسازم، خود را نسبت به حفظ قداست حرفه پزشکی و حرمت همکاران متعهد بدانم و از آلودگی به اموری که با بهره‌یزکاری و شرافت و اخلاق پزشکی منافات دارد اجتناب ورزم، همواره برای ارتقاء دانش پزشکی خویش تلاش کنم و از دخالت در اموری که آگاهی و مهارت لازم را در آن ندارم خودداری نمایم، در امر بهداشت، اعتلاء فرهنگ و آگاهی های عمومی تلاش نمایم و تأمین، حفظ و ارتقا سلامت جامعه را مسؤولیت اساسی خویش بدانم.

Şekil 7. İnan 2000'li yıllara ait and metni⁸

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Güncel And Metni

"Ben..

En kutsal inançlarım önünde,

Bu yüce sanatı bana öğreten öğretmenlerimi annem ve babam gibi tanıyacağım, Elimde olan iyiliği onlardan ve çocuklarından esirgemeyeceğim. Meslektaşlarım kardeşlerim olacaktır. Tıp mesleği bilgilerini yasal hakkı olmayanlara öğretip, onların yasa dışı hekimlik etmelerine destek olmayacağım. Benden zehir isteyene onu vermeyeceğim gibi, kimseye ölümün yolunu göstermeyeceğim. Yasal koşullar dışında çocuk düşürtmeyeceğim. Yetkili olmadığım müdahaleleri yapmayacağım, onları ehline bırakacağım. Kimsenin bedenini ve kişiliğini kötüye kullanmayacağım. Hastalarımınla cinsel ilişkide bulunmayacağım. Gerek mesleğimi uygularken, gerekse onun dışında, görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım, hiç kimseye açmayacağım. Nereye girersem gireyim, hastaya yardım için gireceğim. Kasıtlı bütün kötülüklerden kaçınacağım. Bütün ömrümü dürüst ve temiz bir insan olarak geçireceğim. Eğer bu andımı tutar ve verdiğim sözden dönmezsem, bütün insanlar arasında şerefle anılayım! Eğer yeminimden dönersem, bunun zıddına uğrayayım!" (Şekil 8)

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Güncel And Metni

"Hekimlik mesleği üyeleri arasında katıldığım şu anda hayatımı insanlık yoluna adayacağımı açıkça bildiriyor ve söz veriyorum.

Hocalarıma, saygı ve gönül borcumu her zaman koruyacağıma,

Sanatımı vicdanımın buyrukları doğrultusunda dikkat ve özenle yerine getireceğime,

Hasta ve toplumun sağlığını baş görev sayacağıma, benden hizmet bekleyen kimselerin sırlarına saygılı olacağıma ve onları saklayacağıma,

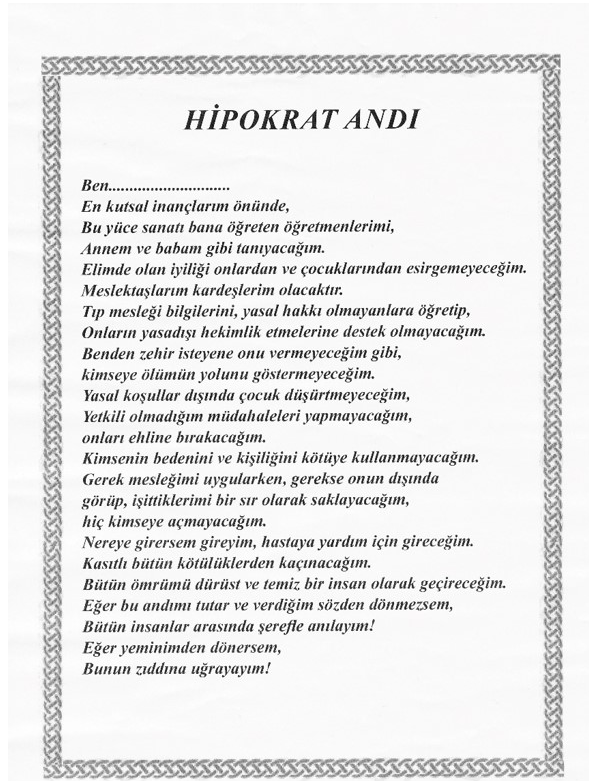
Hekimlik mesleğinin onurunu ve temiz töresini sürdüreceğime, Meslektaşlarımı kardeş bileceğime,

Din milliyet ırk, siyasal eğilim yada toplumsal sınıf ayrımlarının görevlimle hastam arasına girmesine izin vermeyeceğime,

İnsan hayatına, kesinlikle saygı göstereceğime, Baskı altında kalsam bile,

Tıp bilgilerimi insanlık değer ve yasalarına karşı kullanmayacağıma, Açıkça, özgürce, ve namusum üzerine and içerim." (Şekil 9)

Günümüz Türkçesine çevirisi yapılan hekim andı metinlerinden en eski dört and metninin yazarlarca belirlenen temalara göre karşılaştırması yapılmıştır. (Tablo 1)

Şekil 8. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi güncel and metni

Şekil 9. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi güncel and metni

Tablo 1. Tarihsel and metinlerinden 1950 yılına kadar olan örneklerin tematik karşılaştırması

Tema	And Metni	İlgili İçerik
Şahit Tutulan Kutsallar	Hipokrat Andı	Hekim Apollon, Asklepios, Hygieia, Panacea ve bütün Tanrı ve Tanrıçalar adına
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Hayatın ve ölümün efendisi, sıhhati bahşeden şifayı ve her türlü ilacı yaratan Allah'a yemin ederim. Esklibiyus üzerine, erkeklerden ve kadınlardan Allah'ın dostlarının hepsinin üzerine
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	Allah tebârek ve te'âlâ'ya ve Kur'an-ı Kerim'e
Hocalar ile Antlaşma	Hipokrat Andı	... hocamı, babam gibi tanıyacağım, rızkımı onunla paylaşacağım. Paraya ihtiyacı olursa kesemi onunla bölüşeceğim, onun ailesini kardeş bileceğim. Öğrenmek istedikleri takdirde, onun çocuklarına bu sanatı bir ücret veya senet almaksızın, öğreteceğim
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Bu sanatta bana öğreteni atalarım yerine koyacağım, onu hayatımın bir parçası kılacağım. Bu uğurda paraya ihtiyaç duyarsam kendi paramdan katacağım,... Evlatlarımla bana bu sanatı öğretenlerin evlatlarını ve kendilerine şart olarak yazılmış olan öğrencileri veya bu ilime dair tavsiye, bilimler ve diğer ne varsa namusları üzerine tıp yemini edenleri bir tutacağım
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	-

Öğrencilere Karşı Sorumluluk	Hipokrat Andı	Öğrenmek istedikleri takdirde, onun çocuklarına bu sanatı bir ücret veya senet almaksızın, öğreteceğim. Reçetelerin örneklerini, ağızdan bilgileri, (şifahi malûmatı) ve başka dersleri evlatlarıma, hocamın çocuklarına, HEKİM ANDI İÇENLERE öğreteceğim. Bunlardan başka bir kimseye öğretmeyeceğim.
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Bu meslekte yeni gelen kuşakları kardeşlerime eş tutacağım ve öğrenmeye ihtiyaç duymaları halinde ücretsiz ve şartsız olarak onlara bu sanatı öğreteceğim. Evlatlarımla bana bu sanatı öğretenlerin evlatlarını ve kendilerine şart olarak yazılmış olan öğrencileri veya bu ilime dair tavsiye, bilimler ve diğer ne varsa namusları üzerine tıp yemini edenleri bir tutacağım, bunların dışındakilere bunu yapmayacağım.
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	-
Hastalar ile Antlaşma	Hipokrat Andı	Gücüm yettiği kadar tedavimi hiçbir vakit kötülük için değil, yardım için kullanacağım... Fakat hayatımı, sanatımı tertemiz bir şekilde kullanacağım.... Hangi eve girersem gireyim, hastaya yardım için gireceğim. Kasıtlı olan bütün kötülüklerden kaçınacağım.
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Hastanın yararına olmak üzere gücümün yettiği kadar bütün tedbirleri alacağım... Tedavimde ve sanattımda kendi temizliğimi korumaya dikkat edeceğim... Girdiğim her eve..... yalnızca hastanın menfaati için gireceğim.
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	...mesleğimde perhizkar olacak ve dürüstlük yolunda atım atacağım ve tıp fenninin izzetinin karşısında gümüş, altın, şan ve makamı hor göreceğim ve ayaktan düşmüş hastaların elinden tutacağım
Kabul Edilemez Uygulamalar	Hipokrat Andı	Benden ağı "zehir" isteyene onu vermiyeceğim gibi, böyle bir hareket tarzını bile tavsiye etmeyeceğim. Bunun gibi bir gebe kadına çocuk düşürmesi için ilaç vermiyeceğim. Bıçağımı, mesanesinde taş olan mustariplere bile kullanmıyacağım. Bunun için yerimi ehline terkedeceğim.
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Bana göre kendilerine acı ve zarar verecek şeyleri engelleyeceğim; öldürmek için benden ilaç istendiğinde vermeyeceğim ve buna yol göstermeyeceğim; aynı şekilde çocuk düşüren bir kadının fercine? yaklaşmayı düşünmeyeceğim mesanesinde taş olan birini yarmayacağım ve bu işi mesleği bu iş olan birine bırakacağım.
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	... ve kötü işlerden, örneğin cenin düşürmek ve öldürücü ilaçlardan, her zaman kaçınacağım
Cinsellikle İlgili Yasaklar	Hipokrat Andı	İster hür, ister köle olsun erkek ve kadınların vücudunu kötüye kullanmaktan (mazarrattan) sakınacağım.
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Girdiğim her eve, sıkıntı zulüm ve fesat haleti içinde olsam da, iradem farklı şeylere yönelse de, kadınlarla sevişmek, hür erkeklerle ve kölelerle sevişmek gibi, yalnızca hastanın menfaati için gireceğim
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	-

Sır Saklama	Hipokrat Andı	Gerek sanatımın icrası sırasında, gerek sanatımın dışında insanlarla münasebette iken etrafımda olup bitenleri, görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım ve kimseye açmayacağım
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Hastaların tedavi vakitlerinde gördüğüm veya tedavi vakitleri dışında insanlardan işittiğim, dışarıda konuşulmayacak şeyleri ve benzeri konuşulmayacak şeyleri konuşmaktan kaçınacağım.
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	hastaların sırlarını hiç bir zaman açıklamayacağım
Yaptırımlar	Hipokrat Andı	Binaenaleyh bu andımı yerine getirirsem ve verdiğim sözden dönmezsem bütün hayatım süresince, sanatım için insanlar arasında iyi ad kazanacağım; yeminimden dönersem bunun zıddına uğrayayım.
	Uyûnu'l-Enbâ (13. yy)	Bu yemini kim tamamlarsa, bir şeyini bozmasa (eksik bırakmazsa) onun tedavi yöntemi ve sanatı en iyi ve en güzel şekilde tamamlanır. Gelecekte bütün insanlar onu över. Bunu (bu sınırları) kim aşarsa bu özelliklerin zıddı olur.
	1925 İstanbul Tıbbiyesi	-
	1950'ler İran	Şimdi kararlı bir bağlılıkla bu yemin-nâmenin altını kendi elimle imzalayacağım ve bunu mesleğimin şerefine senedi olarak tıp fakültesinin kütüphanesinin defterine bırakacağım.

TARTIŞMA

Ahd-i Bukrat olarak da bilinen Hipokrat Andı'nın İslam Dünyası'nda en gerilere götürebildiğimiz varlığı *Kitab-u Ahd-ı Bukrat Bi-Tefsiri Calinus* adlı eserden Huneyn [bin İshak] (809-873) tarafından Süryaniceye yapılan çeviri ile gerçekleşmiştir. Hubeys [bin Hasan/Ishak'ın yeğeni] (9. yy) ve Ishak bin Yahya onu Arapça'ya çevirmişlerdir.¹⁰ Ayrıca Nesirov, ilk defa Hipokrat Andı'nı *Ahd-i Bugrât* adı ile Süryaniceden Farsçaya Kemalü'd-din Ebu'l-Fazl Hubeys Tiflisî'nin (ö.1204) çevirdiğini ve bu kitabın bir nüshasının Berlin Milli Kütüphanesi'nde No. 6235 numara ile kayıtlı olarak muhafaza edildiğini bildirmektedir.¹¹

İslam Dünyası söz konusu olduğunda İslam ve hekim andı kesişiminde Aksoy, Ruhavi'nin *Edebu't-Tabib* adlı eseri üzerine yaptığı çalışmasında önemli saptamalara yer vermiştir. Ruhavi tıp sanatının insanların yalnızca layık olanlarına Tanrı tarafından bahşedildiğini dolayısı ile Hipokrat Andı türünden bir yemine gerek olmadığını söylemiş ve İslam geleneğine tarihsel açıdan bakıldığında hiçbir dönemde Batı'dakine benzer bir tıp yemini uygulaması olmadığını bildirmiştir.¹² Buna karşılık Terzioğlu "Selçuklu Hastanelerinde Tıp Eğitimi ile Deontoloji ve Avrupa'ya Tesirleri" başlıklı makalesinde Abdu'r-rahman ibn Nasr eş-Şazari'nin (ö.1193) Selçuklular döneminde 12. yy'da yazdığı *Nihayetu'r-Rutbe fi Talabi'l-Hisbe* adlı eserinde muhtesiplerin muayenehane açacak hekimleri sınav yapacağı ve sınavda başarılı olan hekime muhtesip tarafından Hipokrat Andı benzeri bir hekim yemini yaptırılacağı bilgisinin bulunduğunu bildirmektedir. Yine bu eserde Hipokrat Andı metninin de yer aldığını belirtmektedir.¹³ Kutsalların and töreninde şahit tutulması, hekim andı uygulamasının tanımında yer alan temel niteliklerinden birisidir. Bu açıdan tarihsel metinlerine baktığımızda Hipokrat Andı'nda Hekim Apollon, Asklepios, Hygieia, Panacea ve bütün tanrılar adına and içildiğini görmekteyiz. *Uyûnu'l-Enbâ'da* verilen Arapça Hipokratik metinde ise hayatın ve ölümün efendisi, sıhhati bahşeden şifayı ve her türlü ilacı yaratan Allah, Esklibiyus, erkekler ve kadınlardan Allah'ın dostları üzerine and içilmektedir. *Uyûnu'l-Enbâ'da* verilmiş olan Arapça Hipokratik metninde "Esklibiyus üzerine, erkeklerden ve kadınlardan Allah'ın dostlarının hepsinin üzerine yemin ederim ve onların hepsi şahit olsunlar ki" cümlesinde "Esklibiyus" üzerine yemin edilmesi dikkat çekici bir durumdur. Bu isim büyük ihtimalle Hipokratın metninde de geçen "Asklepios" olsa gerektir. Bayat'a göre İslam medeniyetinde, Arapça'ya çevrilen antik Yunan eserleri ile tanınan Asklepios, tıp tanrısı yerine, tanrının ilhamına mazhar olmuş, kabiliyetli bir hekim olarak algılanmış ve tıbbi deneyerek bulan, bilinen ilk hekim olarak kabullenilmiştir.¹⁴ And metninde de Allah'ın dostları ile birlikte anılması bu açıklama ile uyumlu olarak değerlendirilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 1925'de İstanbul Dârü'l-fünûnı Tıp Fakültesi'nde kullanılmış olan and metni hiçbir kutsala yer verilmemesi açısından özellik taşımaktadır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, 1924 yılında halifeliğin kaldırılması gibi gelişmeleri takiben 1924 anayasasının ilk halinde bulunan "Türkiye Devletinin dini, din-î İslâmdır" ifadesinin 1928'de kaldırılması, 1937'de laiklik ilkesinin anayasada yer almasına uzanan toplumsal sürecin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.^{15,16,17} Bu and metni ayrıca cumhuriyet ilkelerine bağlılık taahhüdünü içermesi, ilim ve fennin ilerlemesi için çalışma amacı vurgulanması dikkat çekmektedir. Klasik anlamda değişik dillerde rastlanan and metinlerinin genel yapısından farklı bir şekilde yazıldığı görülmektedir.

İran'da 1950'li yıllarda kullanılmış olduğu anlaşılan Farsça metinde şahit tutulan kutsallar Allah tebârek ve te'âlâ ve Kur'ân-ı Kerîm'dir. Allah'ın beğenisine uygun davranış en üstün değer olarak alınmakta, tıp fenninin kıymeti ise maddi dünyevi değerlerin üzerinde bir değer olarak sıralanmaktadır.

Hekimliğin usta çırak ilişkisi ile öğretildiği dönemden beri öğreten tecrübeli hekimlerin meslek içi ilişkilerde önemli bir yeri olmuştur. Bunun hekim andlarına yansımaya baktığımızda 1925 tarihli İstanbul Tıbbiyesi Andı ve 1950'lerde İran'da kullanılmış olan metinde bu konuya yer verilmediği görülmektedir. Hipokrat andında "hocamı, babam gibi tanıyacağım, rızkımı onunla paylaşacağım. Paraya ihtiyacı olursa kesemi onunla bölüşeceğim, onun ailesini kardeş bileceğim. Öğrenmek istedikleri takdirde, onun çocuklarına bu sanatı bir ücret veya senet almaksızın, öğreteceğim" ifadeleri ile ortaya konan hocaları aile büyükleri ile eş tutma, para paylaşımının *Uyûnu'l-Enbâ'da* verilen Arapça andda da korunduğu saptanmıştır. Hipokrat Andı'nda hocaların çocuklarına sanatı ücretsiz öğretme yükümlülüğü, Arapça andda kendi evlatları ile bir tutma biçimine dönüşmüştür.

Hipokrat Andı'nda tıp eğitiminin kimlere verilebileceği hekimin kendi çocukları, hocalarının çocukları ve hekim andı içenlerle sınırlandırmıştır. *Uyûnu'l-Enbâ'daki* and metninde ise "Bu meslekte yeni gelen kuşakları kardeşlerime eş tutacağım ve öğrenmeye ihtiyaç duymaları halinde ücretsiz ve şartsız olarak onlara bu sanatı öğreteceğim. Evlatlarımla bana bu sanatı öğretenlerin evlatlarını ve kendilerine şart olarak yazılmış olan öğrencileri veya bu ilime dair tavsiye, bilimler ve diğer ne varsa namusları üzerine tıp yemini edenleri bir tutacağım, bunların dışındakilere bunu yapmayacağım" ifadeleri saptanmıştır. 1925 İstanbul Tıbbiyesi ve 1950'ler İran'da kullanılan metninde bu konuya değinilmediği görülmektedir.

Hekim andlarının toplumla sözleşme boyutu ve hekimlik sanatının yöneldiği hastalar bu konuya hiç değinmeyen 1925 İstanbul Tıbbiyesi'nde kullanılan and dışında kalan and metinlerinde geniş yer bulmuştur. Hipokrat Andı'nda kasıtlı bütün kötülüklerden kaçınma, tıbbi yetilerin hastaya yardım için kullanılması açıkça belirtilmiştir. Sağlık hizmetlerinin sağlık kurumları yerine evlerde verildiği dönemlere ait metinde hastaya yardımın hekimin evlere girmesinde temel niyet olması gerektiğini belirtilmektedir. Hayat ve sanatta temizlik Hipokrat Andı ve onun *Uyûnu'l-Enbâ'da* bulunan Arapça çevirisinde rastlanmakta olup bir iç temizliği, iyi ahlaklılık anlamında kullanıldığını düşündürmektedir. 1950'lerde İran'da kullanılan and metninde bu ifadenin yerini perhizkarlık ve dürüstlük erdemlerinin aldığı gözlenmektedir.

İnsan yaşamına son vermek, gerek zehir vermek gibi yollarla, gerekse cenin düşürmek biçiminde olsun, yasaklanan eylemler olarak 1925'de İstanbul'da kullanılan and dışında kalan tüm and metinlerinde yer bulmuştur. Hipokrat Andı ve *Uyûnu'l-Enbâ'da* yer alan hekim andı hekim - cerrah ayırımının daha keskin olduğu bir dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Bu sebeple mesanesinde taş olanlara cerrahi müdahale hekimlerin men edildiği, cerrahlara bırakılması gereken bir müdahale olarak ifade edilmiştir. Bu uzmanlığa saygının ve Kuran'da Nisa Suresi 58. ayette yer alan işi ehline bırakma anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.¹⁸

Hasta bedeninin kötüye kullanımı ve hastalarla cinsel ilişki yasağı Hipokrat andı ve *Uyûnu'l-Enbâ'da* yer alan hekim andında gözlenmektedir. Bu iki and metninde bu konudaki ifadeler ait oldukları dönem toplumunda süre giden hür - köle ayırımını da yansıtmaktadır. 1925 İstanbul ve 1950'ler İran metninde bu konulara değinilmemiştir.

İnsanların beden-ruh bütünlüğüne yönelen, eski dönemlerde evlerde icra edilen bir sanat olan hekimlikte önem taşıyan sır saklama ilişkisi ve mahremiyet hekim andlarında yerini bulmaktadır. Bunun istisnası yine çok sınırlı bir metin olan 1925 İstanbul Tıbbiyesi'nde kullanılan and olmaktadır.

Toplumla, kutsalları şahit tutarak yapılan bir sözleşme olarak da tariflenen hekim andında ödül ve yaptırım Hipokrat Andı ve *Uyûnu'l-Enbâ'da* yer alan hekim andında benzer şekilde ele alınmıştır. Andın gereğini yerine getiren hekim sosyal itibar ile ödüllendirilecek, aksi durumda ise zıttına uğrayacaktır. 1950'lerde İran'da kullanılan and metni toplumla yapılan bu sözleşmeyi imzalı, yazılı bir belge altında

koruma altına alması ile dikkat çekmektedir. İçerikte bir ödül ya da yaptırım dile getirilmemiştir. Ödül ve yaptırımlar da 1925 İstanbul metninin yine kapsam dışı tuttukları arasındadır.

Bu araştırma kapsamında incelenen 1950'den sonraki and metinlerine baktığımızda *Arap Doktorun Yemini'nde* İslam dininin herhangi bir kutsalına yer verilmediği görülmüştür. And *Cenevre Bildirgesi'nde* de olduğu gibi hekimin hayatını insanlığa hizmete adanması ile başlamaktadır. Cenevre Bildirgesi'nde "...tıp bilgilerimi insanlık yasaları dışında kullanmayı kabul etmeyeceğim" vurgusunun Arap Doktorun Yemini metninde tıbbi bilgilerin insanların namusuna karşı kullanılmaması biçimine dönüştüğü görülmektedir. Birinci Uluslararası İslam Tıbbi Konferansı'nda (Kuveyt 1981) kabul edilen yemin metni Allah'ın adıyla başlamakta, sonunda yine Allah'ı şahit göstermektedir. And mesleğin icrasının İslam dini esaslarına uygun olarak gerçekleşmesi gereğine vurgu yapmaktadır. "Mesleğimde Yüce Allah'ı gözeceğime", "...daima Allah'ın rahmet vesileleri üzerine olacağıma...", "Allah'ın, onun resulünün ve müminlerin huzurunda beni çirkinleştirecek şeylerden korunarak...", "hayatımın açık olsun, gizli olsun imanımın göstergesi olacağına" ifadeleri bu saptamayı destekleyen ifadelerdir. Bu metin ilim öğrenmeye verdiği önem, bu konuda sabır ve sebat telkini ile de dikkat çekmektedir.

Kuzey Amerika İslami Tıp Birliği'nin benimsediği Müslüman hekimin andında dini öğelerin daha fazla öne çıktığı, Allah'a övgü ve yaratıcının nitelikleri, ölümden sonraki yaşam, cennet, insanın Tanrı'nın kulu olarak dünya hayatında izlemesi gereken yol gibi dini öğelere fazlasıyla yer verildiği görülmektedir. Tıp mesleği ile sır saklama, namus ve iffet, hocalar ve meslektaşlarla ilişkiler gibi klasik hekim andı bileşenlerinin yer almadığı, mesleği insan hayatının kutsallığı bağlamında çok sınırlı olarak ele alındığı gözlenmektedir. Bu dünya yaşamına, ikincil bir konum atfeden bir anlayışı düşündürmektedir.

İran'da 2000'li yıllarda kullanılan güncel and metninin hasta hakları, hekimin kendi bilgisini artırma yükümlülüğü, sağlığın ve kültürün yükseltilmesi, toplumun bilgilendirilmesi ve toplum sağlığının korunması gibi noktalara vurgu yapması bütüncül ve ilerici bir tıp anlayışı çerçevesinde andın göstermiş olduğu gelişimi yansıtmaktadır. Eski and metinlerinde yer verilmediği için eleştirilen yalnızca tedavi edici hekimliği göz önüne alması, koruyucu hekimliğe yer verilmemesi, sürekli tıp eğitimine vurgu gibi eksikliklerin bu anda giderildiği gözlenmektedir.

Ankara'da bir yolun iki yakasında yer alan ülkemizin önde gelen tıp fakültelerinden olan Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kullanılan hekim andları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde halen kullanılmakta olan metin antik Hipokrat Andı ile önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Sözü geçen metinde tıbbin kimlere öğretilebileceği, yasa dışı hekimlik ve çocuk düşürme konular ile ilgili ifadeler yasal koşullarla uyumlu hale getirilmiştir. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kullanımda olan and metninin ise Cenevre Bildirgesi Mesleki Bağlılık Yemini ile önemli ölçüde benzeştiği saptanmıştır. Cenevre Bildirgesi 1948 yılında İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda kabul edilmiş olup, hekimlerin bu savaş sürecinde işlemiş olduğu insanlık suçlarından önemli ölçüde etkilenmiş olması ve otoriter bir dille kaleme alınmış olması ve "kendi yaşamımı insanlığın hizmetine adayacağıma bütün varlığımla yemin ederim" gibi trajik bir cümle ile başlaması nedeni ile eleştirilmektedir.¹⁹ Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinde kullanılmakta olan anda Cenevre Bildirgesi'nde "Hastalarımın sağlığı baş kaygım olacaktır" ifadesiyle sadece hastalara karşı tanımlanan sorumluluğun "Hasta ve toplumun sağlığını baş görev sayacağıma" ifadesi ile genişletilmiş olduğu görülmüştür. Bu durum halk sağlığını da içerecek bir gelişme olarak değerlendirilebilir.²⁰ Cenevre Bildirgesi'nde insan hayatına saygı gösterilmesi ile ilgili "İnsan hayatına ana karnına düştüğü andan itibaren..." biçiminde yer alan ifadenin, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinde kullanılan hekim andında "İnsan hayatına, kesinlikle saygı göstereceğime" daha genel bir ifade ile değiştirilmiş olduğu saptanmıştır. Bu durum ülkemizde kürtaja sınırlı bir olanak tanıyan yasal düzenlemeler dikkate alınarak yapılmış bir değişikliği düşündürmektedir.¹³

SONUÇ

Bu kısıtlı çalışmada İslam toplumlarında tarihsel süreçte kullanılmış olan ve hali hazırda kullanılan andların ağırlıklı olarak antik Hipokrat Andı'ndan izler taşıdığı saptanmıştır. Cenevre Bildirgesi'nin güncel metinlere kaynak oluşturan farklı bir yazım olarak seçenek oluşturduğu söylenebilir. 1925 yılında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesinde kullanılan metin ve Kuzey Amerika İslami Tıp Birliği'nin metni alışılmış and metinlerinin dışında yer alan özgün örnekler olarak değerlendirilebilir.

Ek not:

"Oeग्रorum arcana visa, audita, intellecta nemo climinet" ifadesine burada yer verilmiştir. Türkçe karşılığı "görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım ve kimseye açmıyacağım" dır

ⁱⁱ Bu and Kuzey Amerika İslami Tıp Birliği'nin (Islamic Medical Association) 1976 yılında, Newark New Jersey'deki 9. yıllık resepsiyonunda sunulmuş ve 1977'de 10. yıllık resepsiyonunda Müslüman Hekimin Andı olarak resmi olarak benimsenmiştir.

BİLGİ

23-26 Eylül 2014 tarihinde Van-Türkiye'de gerçekleştirilen, 6. Uluslararası İslam Tıp Tarihi Cemiyeti Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Sahinoğlu Pelin S. Hekim Andının Evrimi. T Klin Tıbbi Etik 1994; 2(1): 3–7.
2. Kao AC, Parsi KP. Content analyses of oaths administered at US medical schools in 2000. Acad Med 2004;79(9): 882–7.
3. Hulkower R. The History of the Hippocratic Oath: Outdated, Inauthentic, and Yet Still Relevant. Einstein J Biol Med 2010;25(1): 41-4.
4. Uzluk FN. Hippocrate'in Andı Türkçe, Elence, Fransızca, İngilizce, Almanca, Farsça, Arabca asılları ile birlikte. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları; 1958.
5. Abî Al-Abbâs Ahmad b. Al-Kâsim b. Halîfe b. Yûnus Al-Sa'dî. Uyûn al-anbâ fî tabakât al-atibbâ, Matba'atü'l-Vahbiyye; H.1299 [1882]. s. 25-26
6. 'Abdu'l-'azîz bin 'Abdi-İlah. Keyfe ta'avvara e't-ıbbu ve's-şaydala [Fas'ta tıp ve eczacılık nasıl gelişti]. <http://www.attarih-al-arabi.ma/html/adad27partie11.htm>. Erişim Tarihi: 04/09/2014.
7. Niķâbetü'l-Etîbbâ'î'l-Urdunniyye / Jordan Medical Association. Kâsemu't-tabîb [Hekim andı]. http://www.jma.org.jo/Contents/Doctor_Sectionar.aspx. Erişim Tarihi: 22/09/2014.
8. Râsehûn / www.rasekhood.net. Murûrî ber metn-i sôgendnâme-i Bokrât der pezeşkî ve ahlâk-i tabâbet (Kesmet-i evvel) [Hippokrates'in tıp ve tababet ahlakı ile ilgili metnine bir geçiş (Birinci Kısım)]. <http://rasekhood.net/article/show/199887/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1%DB%8C%20%D8%A8%D8%B1%20%D9%85%D8%AA%D9%86%20%D8%B3%D9%88%DA%AF%D9%86%D8%AF%20%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87%20%D8%A8%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B7%20%D8%AF%D8%B1%20%D9%BE%D8%B2%D8%B4%DA%A9%DB%8C%20%D9%88%20%D8%A7%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%82%20%D8%B7%D8%A8%D8%A7%D8%A8%D8%AA%28%D9%82%D8%B3%D9%85%D8%AA%20%D8%A7%D9%88%D9%84%29/>. Erişim Tarihi: 04/09/2014.
9. Ahmad WD, El-Kadi A, Zikria BA. Oath of a Muslim Physician. JIMA. 1988;20(1): 11-4.
10. İbn Nedim Muhammed İbn İshak. el-Fihrist li-İbnün-Nedîm. Kahire : el-Matbaatu'r-Rahmâniyye; 1348. s. 401.
11. Nesirov E. Selçuklular döneminde Anadolu'da yaşamış Azerbaycanlı tabipler ve eserleri. In: Demirci M., Temizel A., Hacıgökmen M.A., Solmaz S., ed. II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu: Selçuklularda Bilim ve Düşünce, Bildiriler/Proceedings 19-21 Ekim 2011 Konya, Cilt-3, Tabii Bilimler. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları; 2013. s.333-348.
12. Aksoy Ş. 10. Yüzyıl'da Yaşamış Urfalı Bir Deontolog İshak Bin Ali er-Ruhavi ve O'nun Temel Eserleri Edeb'üt-Tabib'e İlişkin Bir Ön Çalışma. T Klin J Hist Med. 2001;(1): 39–45.
13. Terzioğlu A. Selçuklu Hastanelerinde Tıp Eğitimi ile Deontoloji ve Avrupa'ya Tesirleri. Tar ve Toplum. 1992;(107): 288–99.
14. Bayat AH. Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa; 2003.
15. Hilâfetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun. Kanun Numarası: 431, Kabul Tarihi: 03/03/1924, R.Gazete sayı: 63, R.Gazete tarih: 06/03/1924.
16. 1924 Anayasası. Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> Erişim Tarihi: 11/05/2016.
17. T.C. Anayasaları 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının karşılaştırılması. Erişim Adresi: http://kampus.beykent.edu.tr/Paylasim/Dosyalar/Anayasalar_129807210772392500.pdf Erişim Tarihi: 10/05/2016.
18. Altuntaş H., Şahin M. Kur'an-ı Kerim Meâli. 12. baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı; 2011. s: 97
19. Oğuz Y. Hekim Andı ve Benzeri Metinler (Eleştirel bir yaklaşımla).In: Arda B., Oğuz Y., Şahinoğlu Pelin S. ed. Deontoloji. Ankara: Antıp Aş Yayınları; 1999. s: 1-11.
20. Fûsun Sayek TTB Raporları / Kitapları – 2009 Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler, İkinci Baskı. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları; 2009. s: 15.